

Josep Pla amb el seu germà Pere (primer per la dreta) i un grup de palafrugellencs (d'esquerra a dreta, Badia, Molinas, Alsius i Martinell).

L'epistolari de Josep Pla i el problema de l'autobiografia

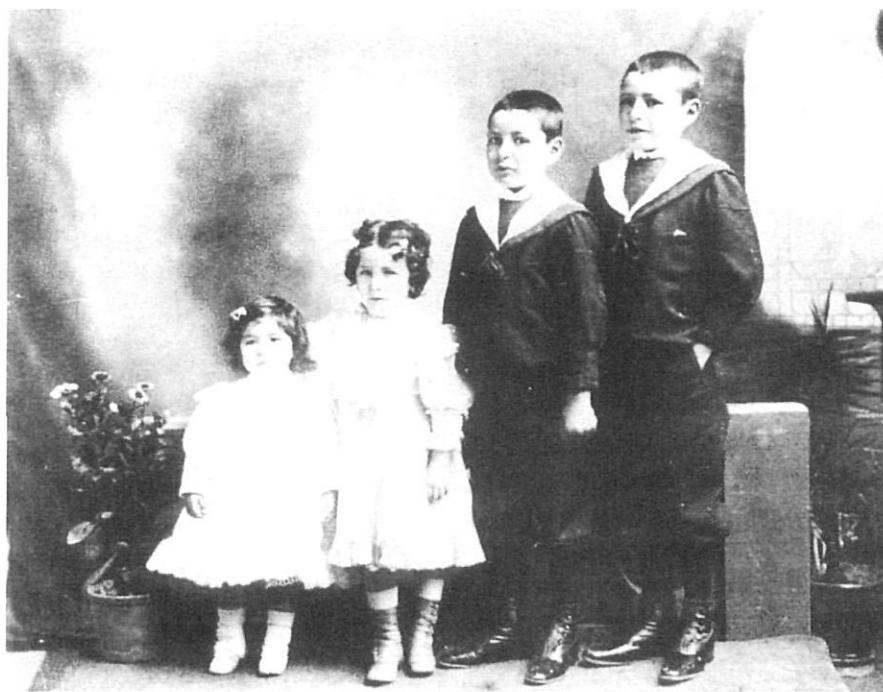
Eliseu Carbonell

L'any vinent farà cent anys que va néixer a Palafrugell en Josep Pla i Casadevall i setze que fou enterrat al cementiri de Llofriu. Els quaranta-quatre volums de la seva *Obra Completa* conformen el seu llegat literari que ell definí com una autobiografia molt llarga. Però a quinze anys de la seva mort, la seva biografia el sobreviu més que no pas l'autobiografia. Una tafaneria més o menys erudita travessa la seva biografia en forma d'estudis universitaris o meres polèmiques de suplement periodístic. Finalment hem d'agrair la publicació d'un llibre que d'una forma seriosa comença a plantejar la relació entre la biografia i l'autobiografia de Josep Pla.

Amb el bíblic títol de *Cartes a Pere*, Edicions Destino ha publicat recentment cinquanta anys de correspondència de Josep Pla al seu germà Pere. El llibre ha estat presentat

a Palafrugell, Olot, Barcelona i, el passat 23 de maig, a la Llibreria 22 de Girona. Aquesta darrera presentació fou protagonitzada per en Xavier Pla, professor de la UdG i estudiós de l'escriptor de Palafrugell, que s'ha ocupat del pròleg i notes d'aquesta edició, acompanyat dels professors Modest Prats i Salvador Oliva.

En el pròleg a les *Cartes a Pere*, Xavier Pla reclama superar les «lectures ingènues i poc formalitzades que han atribuït a l'obra de Pla el valor de *document* il·lustratiu de la vida de l'escriptor...» i fer l'esforç d'entendre que l'escriptura autobiogràfica «pertany a l'esfera de la ficció narrativa» (X. Pla, 1996:8-9). Partint d'aquest precepte, l'acarament de l'epistolari amb l'obra literària demostraria que entre la vida i l'obra existeix la mateixa distància que separa la realitat de la ficció. Per arribar a aquesta conclusió, però, Xavier Pla ha hagut d'assimilar al

Els germans Pla: Rosa, Maria, Pere i Josep.

Els darrers anys de Pla.

domini del real les cartes que Josep va escriure a Pere, mentre que l'obra ocuparia, ella tota sola, el domini del fictici, fórmula que és notòriament falsa.

Durant la presentació d'aquest llibre a la Llibreria 22, Modest Prats posà en evidència la fal·làcia que acabo d'esmentar. En una carta datada a Caracas, 1 de febrer de 1966, Josep Pla explica al seu germà que «En el primer viatge a Venezuela, no vaig veure més que Maracaibo i el petroli». Pi i Sunyer, exiliat a Venezuela, ho havia organitzat tot per tal que Pla pogués fer un viatge en avioneta sobrevolant la selva a Maracaibo, però a l'hora de la veritat Pla preferí no moure's de l'hotel. Tot i així va escriure per a Destino una crònica d'aquest vol en avioneta que passà per bona. Gràcies a aquesta anècdota Modest Prats ens revela la ficcionalitat present també en l'epistolari de Josep Pla a Pere Pla i en dedueix que Josep Pla va arribar a creure's la seva pròpia ficció.

I és que la relació entre la biografia i l'autobiografia no pot establir-se en termes de realitat-ficció, sinó de ficció-ficció, ja que, com han posat de manifest els teòrics en la matèria, només podem afirmar que l'autobiografia, en tant que construcció literària, pertany a l'esfera de la ficció, si considerem que aquesta s'ha construït sobre una ficció prèvia. En tot cas, ens cal reenfocar la qüestió.

Les teories de l'autobiografia

Es poden distingir tres etapes en el desenvolupament de les teories a l'entorn de l'autobiografia i que James Olney (Loureiro, 1991:3) ha caracteritzat en els tres ordres que componen la paraula: l'*autos*, el *bios* i la *grafé*. En un primer període, i fins als anys cinquanta, hom centrà l'atenció en el *bios*, en considerar l'autobiografia com a reconstrucció d'una vida, seguint els principis organitzadors de l'experiència, reflectint la interpretació de la realitat històrica en què viu l'autobiografiat. Més tard, cap als anys setanta, l'interès es desplaça cap a l'*autos*, és a dir, l'interès per la relació text-història es desplaça sobre la relació text-subjecte. L'escriptor deixa de ser considerat un testimoni fidel i fidedigne i passa a concebre's com un subjecte a la recerca d'una identitat. Mentrestant, el lector deixa de ser un simple «comprobador» de la veracitat de les dades subministrades per l'escriptor i esdevé un «intèrpret» de la identitat de l'autor, establint-se així la presumpció fal·laç que autor, narrador i personatge coincideixen en una sola identitat.

Els teòrics més recents han reaccionat davant d'aquesta trampa centrant la seva atenció sobre el problema de la signatura, la *grafé*. Els treballs de Paul

de Man posen al descobert la incorrecció de les teories anteriors, l'error bàsic de les quals rau en considerar l'autobiografia com un producte mimètic d'un referent. Paul de Man proposa mirar-s'ho al revés i veure l'autobiografia com a productora de vida: «¿es el referente quien determina la figura o al revés? ¿No será que la ilusión referencial proviene de la estructura de la figura, es decir, que no hay clara y simplemente un referente en absoluto, sino algo similar a una ficción, la cual, sin embargo, adquiere a su vez cierto grado de productividad referencial?» (Paul de Man, 1991:113). No és que l'autobiografia ens proporcioni coneixements sobre un subjecte que explica la seva vida, sinó que dos subjectes, narrador i personatge, es reflecteixen mútuament i es construeixen a través d'aquesta reflexió mútua.

En el pròleg a les «Cartes a Pere», Xavier Pla proposa una lectura crítica i més objectiva de l'obra de Pla que recuperi el plaer de la lectura dels textos planians, evitant de caure en l'error de medir l'autobiografia de Pla segons la seva fidelitat a unes dades històriques. És a dir, per utilitzar la terminologia de James Olney, evitar l'error de fixar l'autobiografia sobre el *bios*. Però sembla no diferenciar l'autor del narrador i personatge quan posa en un mateix pla, a fi de contrastar-los, el Josep Pla

La cigarreta i l'ampolla, a la taula del Mas Pla.

escriptor de correspondència a Pere Pla i el Josep Pla escriptor d'autobiografia. I sobretot, no para esment en el fet referencial que la «biografia» és construïda, inventada, fictícia, resultat d'una reflexió entre el Josep Pla narrador i el Josep Pla personatge.

En un altre moment de la presentació del llibre *Cartes a Pere* a Girona, Salvador Oliva va intervenir per explicar una altra anècdota: un cop intentà refer un camí del terme de Cadaqués, descrit per Josep Pla a *Pa i Raïm*, i es va perdre. Ho va provar de nou acompanyat per gent del rodal i fou impossible. D'aquesta experiència, Salvador Oliva en dedueix que Pla fins i tot forçava el paisatge amb finalitats estètiques. El fet sembla indiscutible. Tanmateix, d'aquí a negar la possibilitat d'utilitzar els textos de Pla com a testimoni del seu temps i el seu país, perquè són fruit de la ficció literària, tal com va concloure Xavier Pla al final de la presentació del llibre, hi ha una certa distància. El camí de Pla i el camí d'Oliva eren diferents, com ho serien també, del mateix camí descrit per un biòleg o per una persona lligada a aquell indret pels records d'infantesa. «El camí», unívocament, no existeix, és un simple referent, la ficció prèvia a la ficció, ja ho va dir el poeta Antonio Machado.

El mirall i el paisatge

Josep Pla compartia l'axioma de De Sanctis segons el qual «La literatura és el reflex d'una societat determinada en un determinat moment». Però cal tenir en compte que un reflex no és una còpia, com advertia Joan Fuster a propòsit de la idea stendhaliana del mirall que Pla addueix a la introducció del *Carrer Estret*: «L'escriptor no és un espill —un espill passejant al llarg del camí— sinó un home, vol dir-se, un punt de vista, un temperament, uns dots, una sensibilitat» (Fuster, 1983:68). Cal dir que Pla s'afanqueix totalment sobre aquest punt: «descriure tal com és el que successivament es vagi presentant —almenys tal com em sembla que és—» (Prefaci a *Els pagesos*).

De tota manera, què es reflecteix en el mirall de Josep Pla? En el clàssic assaig de Josep M. Castellet sobre l'obra de Josep Pla, aquest punt queda aclarit quan ens demostra que la diferència essencial entre l'autobiografia pròpiament dita i l'obra planiana roman en l'objecte que s'hi reflecteix: «L'objecte, però, ja no és tant la seva vida com la de l'època que li ha tocat de viure, els seus contemporanis o el paisatge i els fets històrics i culturals que els emmarquen» (Castellet, 1978:46). Podríem demanar-nos, a

continuació, fins a quin punt Pla no s'identifica amb el *genius loci*. Des d'aquest punt de vista, no ens ha de sorprendre que, en els darrers anys de la seva vida, proclamés públicament, en diverses ocasions, que si havia de ser recordat d'alguna manera ho fos com un element més del paisatge.

La imatge reflectida en el mirall crea la il·lusió d'una realitat prèvia, però ja sabem que allò que anomenen realitat és un paisatge referencial que es crea conforme es reflecteix. Per acabar, (i entenguï's ara de manera extensa els conceptes biografia: tot el que va succeir mentre Pla vivia; i autobiografia: tot el que Pla va escriure) igual com quan ens mirem al mirall ens trobem cara a cara amb el nostre reflex, penso que hauríem d'entendre la relació entre biografia i autobiografia més com una confrontació que no pas com una relació dialèctica, tot recuperant la metàfora del mirall: la biografia es reflecteix —en el mirall de la literatura— en l'autobiografia, i d'aquesta manera Josep Pla, amagat rere un guinyol, ens mostra una a cada mà, la seva obra confrontada (d'una manera sempre crítica i sovint dramàtica) a la cultura del seu temps i al seu país. Tot això no contradiu, sinó que reforça el gran valor documental de l'obra de Josep Pla pel que fa a l'esforç de comprensió de la cultura continguda en el seu paisatge.

Eliseu Carbonell i Camós
és antropòleg.

Bibliografia

- CASTELLET, Josep M. (1978) *Josep Pla o la raó narrativa*. Barcelona: Destino.
- FUSTER, Joan (1983) «Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla». Dins: PLA, Josep. *El quadern gris*. Barcelona: Destino. Pàg. 11-79.
- LOUREIRO, Àngel G. (1991) «Problemas teòrics de la autobiografia». Dins: DD.AA. *La autobiografia y sus problemas teóricos. Estudios e investigación documental, Anthropolos*, núm. 29, Barcelona, 1991. Pàg. 2-8.
- MAN, Paul de. (1991) «La autobiografia como desfiguración». Dins: DD.AA. *La autobiografia y sus problemas teóricos. Estudios e investigación documental, Anthropolos*, núm. 29, Barcelona, 1991. Pàg. 113-118.
- PLA, Xavier (1996) «Pròleg». Dins: PLA, Josep. *Cartes a Pere*. Barcelona: Destino. Pàg. 7-24.